

Kartlegging av læreplaner og kompetansemål med tema menneskerettigheter og demokratiforståelse

Begrunnelse for valg av kompetansemål og temaer knyttet til menneskerettigheter og demokratiforståelse i læreplanverket

Demokrati er et innholdsrikt begrep. Dermed finnes også ulike former for demokratisk deltakelse. Her følger en begrunnet vurdering av hvordan og på hvilke steder i læreplanverket demokrati kommer spesielt til syne. I selve kartleggingen er temaer knyttet til menneskerettigheter tatt med. For å ivareta demokratiets ulike innholdsaspekter og fremtredelsesformer er vurderingene i det følgende begrunnet både i kontemporær, statsvitenskapelig forståelse av demokrati og i pedagogisk-teoretisk utlegning av ulike former for demokratisk deltakelse. Til sammen representerer disse to inngangene en bred forståelse av demokrati og menneskerettigheter. I læreplanverket finnes en mengde målformuleringer i en lang rekke fag som kan plasseres under de ulike aspektene som her trekkes opp. Mange kompetansemål kan også plasseres under flere av kategoriene. Kun noen få illustrerende eksempler er tatt med i denne presentasjonen.

A: Begrunnelse ut fra 3 demokratimodeller: *Representativt demokrati – deliberativt demokrati – deltakerdemokrati*

1. I et *representativt demokrati* som det norske fatter borgerne selv beslutninger til daglig kun *indirekte*, på den måten at de med jevne mellomrom velger representanter som skal fremme deres interesser og ta de løpende avgjørelsene om hvordan samfunnet skal styres. Den grunnleggende demokratiske deltakelsesformen er her å stemme ved valg. Eksempler på kompetansemål som ivaretar dette aspektet ved demokratiet:
 - a) Kompetansemål i *samfunnsfag* etter 10. trinn under hovedområdet samfunnskunnskap:
 - o gi eksempler på og drøfte demokrati som styreform, gjøre greie for politisk innvirkning og maktfordeling i Norge og bruke digitale kanaler for utøving av demokrati
 - b) Kompetansemål i *elevrådsarbeid* under hovedområdet medvirkning:
 - o drøfte elevrådets oppgaver, diskutere valgordning og delta i beslutnings- og valgprosesser
- 2) Den *deliberative demokratimodellen* vektlegger de forutgående diskusjonene som leder frem mot avstemningene. Demokratiet blir her forstått som en problemløsningsprosess som borgerne utøver i fellesskap, og som hviler på ordets makt, argumentets vekt og diskusjonens dynamikk). Et eksempel fra læreplanverket på hvor dette aspektet ved demokratiet kommer til syne:
 - a) Kompetansemål i *norsk* etter Vg1 sf/Vg2 yf under muntlige tekster:
 - o bruke relevante og saklige argumenter i diskusjoner og vise åpenhet for andres argumentasjon.
- 3) Med *deltakerdemokrati* tenkes det på demokratisk deltakelse som en lærings- og sosialiseringssprosess. Slik senkes terskelen for politisk deltakelse, for eksempel ved at folk flest, og ungdom spesielt, har fått utvidede muligheter til å delta i offentlige ordskifter etter at Internett ble allment utbredt. Eksempler på læreplanformuleringer som kan knyttes til denne demokratimodellen:
 - a) Fra formålet med fagene *fremmedspråk* og *finsk som andrespråk*:
"Kommunikative ferdigheter og kulturell innsikt kan fremme økt samhandling, forståelse og respekt mellom mennesker med ulik kulturbakgrunn. Slik ivaretar

språk- og kulturkompetanse det allmenndannende perspektivet og bidrar til å styrke demokratisk engasjement og medborgerskap.”

b) Fra formålet med faget *elevrådsarbeid*:

”Et demokratisk samfunn forutsetter at innbyggerne slutter opp om grunnleggende demokratiske verdier, og at de deltar aktivt i samfunnslivet. Hver ny generasjon må derfor lære å holde demokratiet i hevd og ta del i samfunnet på ulike måter. Faget elevrådsarbeid skal videreutvikle elevenes demokratiforståelse og evne til demokratisk medvirkning fram mot aktivt medborgerskap.”

**B. Tre aspekter ved forholdet mellom pedagogikk og demokrati:
Selvbestemmelse – medbestemmelse – solidaritet**

Didaktiker og pedagogisk teoretiker Wolfgang Klafki (2001) mener forholdet mellom læring/utvikling/danning og demokrati i hovedsak retter seg mot tre forhold: selvbestemmelse, medbestemmelse og solidaritet.

1. *Selvbestemmelse*. Hver enkelt deltaker i samfunnet bør gis mulighet til, og må derfor kvalifiseres for, å fatte uavhengige, ansvarlige bestemmelser som gjelder egne, personlige forhold/eget liv. Eksempel fra læreplanverket som ivaretar dette momentet:
 - a) Fra prinsipper for opplæringen: ”Elevmedvirkning innebærer deltakelse i beslutninger som gjelder egen og gruppens læring. I et inkluderende læringsmiljø er elevmedvirkning positivt for utviklingen av sosiale relasjoner og motivasjon for læring på alle trinn i opplæringen. I arbeidet med fagene bidrar elevmedvirkning til at elevene blir mer bevisst egne læringsprosesser, og det gir større innflytelse på egen læring.”
2. *Medbestemmelse*. Hvert enkelt individ har både krav på og ansvar for, og må derfor også kvalifiseres for, aktivt å bidra til og utforme den felles kulturelle, økonomiske, sosiale og politiske utviklingen. Eksempler på relaterte kompetansemål:
 - a) Etter Vg1 sf/Vg2 yf, *samfunnsfag*, hovedområde *politikk og demokrati*:
 - o diskutere sammenheng mellom styreform, rettsstat og menneskerettar
 - b) Kompetansemål etter 10. trinn *RLE*, hovedområde *filosofi og etikk*:
 - o drøfte verdivalg og aktuelle temaer i samfunnet lokalt og globalt: sosialt og økologisk ansvar, teknologiske utfordringer, fredsarbeid og demokrati
3. *Solidaritet*. Personlige krav om selvbestemmelse og medbestemmelse kan bare rettfærdiggjøres gjennom en tilslutning til prinsippet om at de mennesker som helt eller delvis er avskåret fra samme mulighet for selvbestemmelse og medbestemmelse som en selv – enten årsaken er samfunnsmessige forhold, underprivilegering eller politiske begrensninger – også bør få disse rettighetene. Eksempler på relaterte kompetansemål:
 - a) Etter Vg1 sf/Vg2 yf, *samfunnsfag*, hovedområde *politikk og demokrati*:
 - o gjere greie for styreforma og dei viktigaste politiske styringsorgana i Noreg og drøfte fleirtalsdemokratiet i forhold til urfolk og minoritetar.
 - b) Yrkesfaglig utdanningsprogram, *medier og kommunikasjon*:
 - o drøfte hvordan mediene kan påvirke menneskers oppfatning av individ og samfunn og forholdet mellom majoritetsbefolkning og minoritetsgrupper
 - c) *Kroppsøving: idrett og dans*:
 - o vise evne til forpliktande samarbeid, fair play, toleranse og omsorg.

Referanser

- Klafki, Wolfgang (2001): *Dannelsesteori og Didaktik - nye studier*. Århus: Forlaget Klim.
- Pateman, C. (1970): *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rasch, B.E. (2004): ”Innledning”, s. 11-20, i: K. Midgaard og B.E. Rasch (red.) *Demokrati – vilkår og virkninger*. Bergen: Fagbokforlaget.

Weigård, J. og E.O. Eriksen (2004): "Deliberasjon og demokrati", s. 81-111, i: K. Midgaard og B.E. Rasch (red.) *Demokrati – vilkår og virkninger*. Bergen: Fagbokforlaget.

Kompetansemålene og utdrag fra formål som er listet opp nedenfor kan innpasses i disse ulike kategoriene.

Generell del av læreplanen:

Generell del gjelder all opplæring i grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring. Temaene omtales ikke spesifikt i beskrivelsen av de 7 menneskelige dimensjonene som opplæringen skal ivareta. I innledningen står at en del av opplæringens mål er *"å ruste barn, unge og voksne til å møte livets oppgaver og mestre utfordringer sammen med andre"*.

I omtalen av det meningsseekende menneske finner man menneskerettigheter omtalt som mål for all opplæring.

"Oppfostringen skal bygge på det syn at mennesker er likeverdige og menneskeverdet er ukrenkelig. Den skal befeste troen på at alle er unike: enhver kan komme videre i sin egen vokster, og individuell egenart gjør samfunnet rikt og mangfoldig. Oppfostringen skal fremme likestilling mellom kjønn og solidaritet på tvers av grupper og grenser. Den skal vise kunnskap som en skapende og omformende kraft, både til personlig utvikling og humane samkvemsformer."

Det meningsseekende menneske

- toleranse for andres religioner, kulturelle variasjoner, minoriteter

Det allmenndannede menneske

- Innvandrere og felles referanserammer (felles forståelsesformer)

Det miljøbevisste menneske

- konflikter mellom grupper og land

Prinsipper for opplæring

Prinsippene omfatter læringsplakaten som punktene nedenfor er hentet fra.

- stimulere elevane og lærlingane/lærekandidatane i personleg utvikling og i styrking av eigen identitet, i det å utvikle etisk, sosial og kulturell kompetanse og evne til demokratiforståing og demokratisk deltaking (*Oppl.l. § 1-2 og den generelle delen av læreplanverket*)

- leggje til rette for elevmedverknad og for at elevane og lærlingane/lærekandidatane kan gjere medvitne verdival og val av utdanning og framtidig arbeid (*Oppl.l. § 1-2, forskrift kap. 22 og den generelle delen av læreplanverket*)

Elevmedvirkning

Skolen og lærebedriften skal forberede elevane på deltakelse i demokratiske beslutningsprosesser og stimulere til samfunnsengasjement både nasjonalt og internasjonalt. I opplæringen skal elevane utvikle kunnskaper om demokratiske prinsipper og institusjoner. Skolen og lærebedriften skal leggje til rette for at elevane får erfaring med ulike former for deltakelse og medvirkning i demokratiske prosesser både i det daglige arbeidet og ved deltakelse i representative organer. Elevmedvirkning innebærer deltakelse i beslutninger som gjelder egen og gruppens læring. I et inkluderende læringsmiljø er elevmedvirkning positivt for utviklingen av sosiale relasjonar og motivasjon for læring på alle trinn i

opplæringen. I arbeidet med fagene bidrar elevmedvirkning til at elevene blir mer bevisst egne læringsprosesser, og det gir større innflytelse på egen læring. Elevene skal kunne delta i planlegging, gjennomføring og vurdering av opplæringen innenfor rammen av lov og forskrift herunder læreplanverket. Hvor omfattende medvirkningen vil være, og hvordan den utøves, vil variere blant annet i forhold til alder og utviklingsnivå. Elevmedvirkning forutsetter kjennskap til valgmuligheter og deres mulige konsekvenser. Arbeidet med fagene vil på ulike måter bidra til at elevene blir kjent med egne evner og talenter. Det vil øke deres muligheter for medvirkning og evne til å ta bevisste valg.

(FNs konvensjon om barnets rettigheter, artikkel 12 nr. 1, oppl.l. § 1-2 og § 9a og læreplanverkets generelle del)

Sosial og kulturell kompetanse

Et tydelig verdigrunnlag og en bred kulturforståelse er grunnleggende for et inkluderende sosialt fellesskap og for et læringsfellesskap der mangfoldet anerkjennes og respekteres. I et slikt læringsmiljø gis det rom for samarbeid, dialog og meningsbrytninger.

Elevene får delta i demokratiske prosesser og kan slik utvikle demokratisk sinnelag, og forståelse for betydningen av aktiv og engasjert deltakelse i et mangfoldig samfunn.

For å utvikle elevenes sosiale kompetanse skal skolen og lærebedriften legge til rette for at de i arbeidet med fagene og i virksomheten ellers får øve seg i ulike former for samhandling og problem- og konflikthåndtering. Elevene skal utvikle seg som selvstendige

individer som vurderer konsekvensene av, og tar ansvaret for egne handlinger.

Opplæringen skal bidra til utvikling av sosial tilhørighet og mestring av ulike roller i samfunns- og arbeidslivet og i fritiden.

For å utvikle elevenes kulturelle kompetanse for deltakelse i et multikulturelt samfunn, skal opplæringen legge til rette for at elevene får kunnskaper om ulike kulturer og erfaring med et bredt spekter av kulturelle uttrykksformer. Opplæringen skal fremme kulturforståelse og bidra til utvikling av både selvinnsikt og identitet, respekt og toleranse.

Elevene skal møte kunst og kulturformer som uttrykker både menneskers individualitet og fellesskap, og som stimulerer deres kreativitet og nyskapende evner. De skal også få mulighet til å bruke sine skapende evner gjennom ulike aktiviteter og uttrykksformer. Dette kan gi grunnlag for refleksjon, følelser og spontanitet.

(Oppl.l. § 1-2 og læreplanverkets generelle del)

Læreplaner for fag

Listen over fag og kompetansemål er delt inn etter trinn for grunnskole der det er formulert kompetansemål og årstrinn for videregående opplæring som dekker temaer innen menneskerettigheter og demokratiforståelse i henhold til ovennevnte begrunnelse. Listen er delt inn i fag, formål, hovedområder og kompetansemål.

I enkelte fag er menneskerettighetsperspektivet og demokratiforståelse også hjemlet i formål med faget.

Formålsformuleringer og kompetansemål 1- 4. årstrinn

Norsk

Formål (utdrag):

Norskfaget er et sentralt fag for kulturforståelse, kommunikasjon, dannelse og identitetsutvikling. Gjennom aktiv bruk av det norske språket i arbeid med egne tekster og i møte med andres innlemmes barn og unge i kultur og samfunnsniv. Norskfaget åpner en arena der de får anledning til å finne sine egne stemmer, ytre seg, bli hørt og få svar.

Slik representerer faget en demokratisk offentlighet som ruster til deltakelse i samfunnsliv og arbeidsliv.

Norskfaget åpner en arena der de får anledning til å finne sine egne stemmer, ytre seg, bli hørt og få svar. Slik representerer faget en demokratisk offentlighet som ruster til deltakelse i samfunnsliv og arbeidsliv.

...

Internasjonale perspektiver i norskfaget kan bidra til å utvikle kulturforståelse, toleranse og respekt for mennesker fra andre kulturer.

Muntlige tekster:

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- forklare hvordan man gjennom språk kan krenke andre

Religion, livssyn og etikk

Formål (utdrag):

Kjennskap til ulike religioner og livssyn, etikk og filosofi er en viktig forutsetning for livstolkning, etisk bevissthet og forståelse på tvers av tros- og livssynsgrenser... Religion, livssyn og etikk som allmenndannende fag skal bidra til felles kunnskapsgrunnlag og referanserammer, bidra til ny innsikt og gi rom for dialog tilpasset de ulike alderstrinn... Videre skal faget bidra til evne til dialog mellom mennesker med ulik oppfatning av tros- og livssynsspørsmål. Dette innebærer respekt for religiøse verdier, menneskerettighetene og menneskerettighetenes etiske grunnlag.

Filosofi og etikk:

- føre en enkel dialog om samvittighet, etiske leveregler og verdier
- gjengi gjensidighetsregelen og vise evne til å gjøre bruk av den i praksis
- samtale om respekt og toleranse og motvirke mobbing i praksis
- bruke FNs barnekonvensjon for å forstå barns rettigheter og likeverd og kunne finne eksempler i mediene og ved bruk av Internett.

Samfunnsfag

Formål (utdrag):

Føremålet med samfunnsfaget er å medverke til forståing av og oppslutning om grunnleggjande menneskerettar, demokratiske verdiar og likestilling og til aktivt medborgarskap og demokratisk deltaking. Faget skal stimulere til utvikling av kunnskap om det kulturelle mangfaldet i verda i fortida og samtida, og til forståing av forholdet mellom naturen og dei menneskeskapte omgjevningane.

Samfunnskunnskap:

- lage en oversikt over normer som regulerer forholdet mellom mennesker og samtale om konsekvenser ved å bryte normene
- utforme og praktisere regler for samspill med andre og være med å ta demokratiske avgjørelser i skolesamfunnet
- samtale om toleranse og om hvordan møtet mellom ulike kulturer kan være både givende og konfliktfylte
- drøfte oppfatninger om rettferdighet

Naturfag

Formål (utdrag)

Samtidig skal naturfag bidra til at barn og unge utvikler kunnskaper og holdninger som gir dem et gjennomtenkt syn på samspillet mellom natur, individ, teknologi, samfunn og forskning. Dette er viktig for den enkeltes mulighet til å forstå ulike typer naturvitenskapelig og teknologisk informasjon. Dette skal gi den enkelte et grunnlag for deltakelse i demokratiske prosesser i samfunnet.

Mangfold i naturen:

- argumentere for forsvarlig framferd i naturen

Mat og helse

Føremål (utdrag):

Mat og måltid er viktig for den fysiske og psykiske helsa til mennesket og for det sosiale velværet. Kunnskap om mat og måltid som fremjar gode matvanar, kan gjere sitt til å redusere helseskilnader i befolkninga. Matvanane våre reflekterer både individuelle val, kulturelle uttrykk og religiøse overtendingar, og er på den måten ein sentral del av identiteten vår. I eit fleirkulturelt samfunn er det viktig med medvit om norsk matkultur og det særeigne for samisk mattradisjon, og ha kunnskap om og respekt for mattradisjonar i andre kulturar. Større mangfald på matvaremarknaden stiller større krav til kompetanse hos forbrukaren, slik at ein kan gjere medvitne val som gjeld eiga helse og eige miljø.

Mat og kultur:

- dekkje bord og beskrive korleis måltidsskikkar blir praktiserte i ulike kulturar
- planleggje og gjennomføre ein fest i lag med andre i samband med ei høgtid eller ei anna markering
- beskrive samisk mattradisjon og korleis mattradisjonar har samanheng med natur og levevis

Kompetansemål 5 - 7. årstrinn

Religion, livssyn og etikk

Filosofi og etikk:

- samtale om aktuelle filosofiske og etiske spørsmål og diskutere utfordringer knyttet til temaene - fattig og rik, krig og fred, natur og miljø, IKT og samfunn
- drøfte noen verdispørsmål som samiske urfolk er opptatt av i vår tid
- samtale om etniske, religiøse og livssynsmessige minoriteter i Norge og reflektere over utfordringer knyttet til det flerkulturelle samfunnet
- diskutere rasisme og hvordan antirasistisk arbeid kan forebygge rasisme
- forklare viktige deler av FNs verdenserklæring om menneskerettigheter og samtale om betydningen av dem

Samfunnsfag

Historie:

- gjere greie for kva for nasjonale minoritetar som finst i Noreg, og beskrive hovudtrekk ved historia og levekåra til minoritetane

Geografi:

- registrere flyktningstrømmer, forklare hvorfor noen flykter fra hjemlandet sitt, og drøfte hvordan det kan være å komme fra et fremmed land som flyktning

Samfunnskunnskap:

- forklare forskjeller mellom å leve i et demokrati og i et samfunn uten demokrati, og gjøre greie for de viktigste maktinstitusjonene i Norge
- samtale om hva vi mener med identitet og kultur, kjenne igjen kulturelle symboler og lag en visuell presentasjon av disse
- gi eksempler på hvordan Norge er med i internasjonalt samarbeid gjennom FN og andre organisasjoner, også internasjonalt urfolkssamarbeid

Norsk

Muntlige tekster

- drøfte hvordan språk kan uttrykke og skape holdninger til enkeltindivider og grupper av mennesker
- lytte til andre, uttrykke og grunngi egne standpunkter og vise respekt for andres

Kroppsøving

Idrettsaktivitet og dans

- følge reglar og prinsipp for samhandling og fair play

Mat og helse

Mat og kultur

- lage mat frå ulike kulturar
- lage samisk mat og gjere greie for nokre trekk ved samisk matkultur

Kompetansemål 8 - 10 årstrinn

Religion, livssyn og etikk

Religiøst mangfold:

- vise evne til dialog om religions- og livssynsspørsmål og vise respekt for ulike religioner og livssyn

Filosofi og etikk:

- drøfte etiske spørsmål knyttet til menneskeverd og menneskerettigheter, likeverd og likestilling, blant annet ved å ta utgangspunkt i kjente forbilder
- drøfte verdivalg og aktuelle temaer i samfunnet lokalt og globalt: sosialt og økologisk ansvar, teknologiske utfordringer, fredsarbeid og demokrati
- reflektere over etiske spørsmål knyttet til mellommenneskelige relasjoner, familie og venner, samliv, heterofili og homofili, ungdomskultur og kroppskultur
- reflektere over forholdet mellom religion, livssyn og vitenskap

Samfunnsfag

Historie:

- drøfte menneskeverd, rasisme og diskriminering i eit historisk og notidig perspektiv med elevar frå andre skular ved å bruke digitale kommunikasjonsverktøy
- gjøre rede for imperialisme og gi eksempler på avkolonialisering

Geografi:

- vurdere bruk og misbruk av ressurser, konsekvenser det kan få for miljøet og samfunnet, og konflikter det kan skape lokalt og globalt
- forklare og drøfte variasjoner i levekår i ulike deler av verden og sammenligne og vurdere de store forskjellene mellom fattige og rike
- drøfte premisser for bærekraftig utvikling

Samfunnskunnskap:

- forklare hva holdninger og fordommer er, og drøfte muligheter og utfordringer i flerkulturelle samfunn
- gi eksempler på og drøfte demokrati som styreform, gjøre greie for politisk innvirkning og maktfordeling i Norge og bruke digitale kanaler for utøving av demokrati
- forklare hvorfor kultur ikke er medfødt, og gjøre greie for og analysere kulturelle variasjoner
- gjøre greie for grunnleggende menneskerettigheter og drøfte verdien av at de blir respektert

Norsk

Muntlige tekster:

- uttrykke egne meninger i diskusjoner og vurdere hva som er saklig argumentasjon
- drøfte hvordan språkbruk kan virke diskriminerende og trakasserende

Språk og kultur:

- gjøre rede for rettigheter i forbindelse med samisk språk og om utbredelsen av de samiske språkene i Norge, Sverige, Finland og Russland

Fremmedspråk

Formål (utdrag)

Kommunikative ferdigheter og kulturell innsikt kan fremme økt samhandling, forståelse og respekt mellom mennesker med ulik kulturbakgrunn. Slik ivaretar språk- og kulturkompetanse det allmenndannende perspektivet og bidrar til å styrke demokratisk engasjement og medborgerskap.

Engelsk

Formål (utdrag):

Faget skal gi innsikt i hvordan mennesker tenker og lever i den engelskspråklige verden. Kommunikative ferdigheter og kulturell innsikt kan fremme økt samhandling, forståelse og respekt mellom mennesker med ulik kulturbakgrunn. Slik ivaretar språk- og kulturkompetanse det allmenndannende perspektivet og bidrar til å styrke demokratisk engasjement og medborgerskap.

Kultur, samfunn og litteratur:

- drøfte unge menneskers levesett, omgangsformer, livssyn og verdier i Storbritannia, USA, andre engelskspråklige land og Norge
- beskrive situasjonen til noen urfolk i engelskspråklige land

Finsk som andre språk

Formål (utdrag):

Kommunikative ferdigheter og kulturell innsikt kan fremme økt samhandling, forståelse og respekt mellom mennesker med ulik kulturbakgrunn. Slik ivaretar språk- og

kulturkompetanse det allmenndannende perspektivet og bidrar til å styrke demokratisk engasjement og medborgerskap.

Grunnleggende norsk for språklige minoriteter

Språk og kultur:

- samtale om hvordan språk kan uttrykke og skape holdninger til enkeltindivider og grupper

Morsmål for språklige minoriteter

Nivå 3

Språk og kultur

- drøfte hvordan språk brukes forskjellig i ulike sosiale sammenhenger
- drøfte hvordan språk kan uttrykke og skape holdninger til enkeltindivider og grupper

Elevrådsarbeid

Formål (utdrag):

Et demokratisk samfunn forutsetter at innbyggerne slutter opp om grunnleggende demokratiske verdier, og at de deltar aktivt i samfunnslivet. Hver ny generasjon må derfor lære å holde demokratiet i hevd og ta del i samfunnet på ulike måter. Faget elevrådsarbeid skal videreutvikle elevenes demokratiforståelse og evne til demokratisk medvirkning fram mot aktivt medborgerskap. ...

..Skolen skal være en viktig demokratisk arena for barn og unge hvor de kan oppleve medbestemmelse. Arbeid i elevråd og andre samarbeidsorgan i skolen er viktige tiltak i skolehverdagen for å nå dette målet. Opplæringen i elevrådsarbeid skal derfor legges til rette slik at det bidrar til selvstendighet, innlevelse og deltakelse og gir rom for refleksjon og et kritisk perspektiv.

Medvirkning:

- gjøre rede for barn og unges plikter og rettigheter i samfunnet
- drøfte innholdet i begrepene samarbeid, medvirkning og demokrati
- diskutere hva det innebærer å representere andre som tillitsvalgt i elevgruppen, elevråd og i ulike utvalg
- drøfte elevrådets oppgaver, diskutere valgordning og delta i beslutnings- og valgprosesser
- diskutere hva det innebærer å vise lojalitet for flertallsvedtak og respekt for mindretallet
- ta opp og legge fram saker som angår elevene i ulike organer i og utenfor skolen
- kartlegge, gjennomføre og vurdere konkrete tiltak for å skape et inkluderende og læringsfremmende miljø

Kunst og håndverk

Formål (utdrag)

Kunnskap om form, farge og komposisjon er avgjørende for å lage produkter som fungerer, og for å framføre visuelle budskap på en hensiktsmessig måte. Kunnskapen kan bidra til personlig utvikling som er en forutsetning for målrettet kreativ idéutvikling, visuell kommunikasjon og produksjon. Slik kunnskap vil kunne styrke muligheten for deltakelse i demokratiske beslutningsprosesser i et samfunn der informasjon i økende grad kommuniseres visuelt..."

Estetisk kompetanse er en kilde til utvikling på flere nivåer, fra personlig vekst, via innflytelse på ens egne omgivelser til kreativ nytenkning i et større samfunnsperspektiv

Mat og helse

Mat og kultur

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- lage mat for ulike sosiale sammenhengar og drøfte korleis mat er med på å skape identitet over tid eller flytta seg geografisk, og forklare korleis det har verka inn på livet til folk
- skape og prøve ut nye retter ut frå ulike råvarer, matlagingsmetodar og matkulturar

Etter Vg1 studieforbereende og Vg2 yrkesfaglige utdanningsprogram

Norsk:

Muntlige tekster:

- bruke relevante og saklige argumenter i diskusjoner og vise åpenhet for andres argumentasjon

Samfunnsfag (gjennomgående fag)

Individ og samfunn:

- forklare kvifor kjønnsroller varierer mellom samfunn og kulturar og diskutere kvifor kjønnsrollene endrar seg over tid

Arbeids- og næringsliv:

- definere omgrepet levestandard, gjere greie for årsaker til at levestandarden i Noreg har auka og diskutere om auken har ført til betre livskvalitet

Politikk og demokrati:

- diskutere sammenhengar mellom styreform, rettsstat og menneskerettar
- gjere greie for styreforma og dei viktigaste politiske styringsorgana i Noreg og drøfte fleirtalsdemokratiet i forhold til urfolk og minoritetar

Kultur:

- definere omgrepet kultur og gje døme på at kultur varierer frå stad til stad og endrar seg over tid
- presentere hovudtrekk ved samisk kultur i dag og reflektere over kva det vil seie å vere urfolk

- beskrive hovudtrekk ved kulturen til nokre minoritetar i Noreg og drøfte utfordringar i fleirkulturelle samfunn
- forklare kvifor fordommar oppstår og diskutere korleis framandfrykt og rasisme kan motarbeidast
- gje døme på korleis religion påverkar samfunn og kultur

Internasjonale forhold:

- definere omgrepet makt og gje døme på korleis makt blir brukt i verdssamfunnet
- forklare omgrepet globalisering og vurdere ulike konsekvensar av globalisering
- gje døme på internasjonalt samarbeid og beskrive Noreg som internasjonal aktør
- gjere greie for FNs arbeid med fred og menneskerettar og forklare FNs rolle i det internasjonale arbeidet for urfolk
- bruke digitale verktøy til å finne døme på ulike typar konflikhtar i verda og presentere ein aktuell internasjonal konflikt og forslag til å løyse konflikten
- gjere greie for årsaker til at somme land er fattige og somme rike og drøfte tiltak for å redusere fattigdom i verda
- gjere greie for kva som kjenneteiknar internasjonal terrorisme og reflektere over årsaker til terrorisme

Geografi:

Landskap og klima

- drøfte årsakene til naturkatastrofar i verda og kva for verknader dei har på samfunn som blir ramma

Ressursar og næringsverksemd

- drøfte miljøkonsekvensar i norske og samiske samfunn av bruk og inngrep i naturområde

Demografi og utvikling

- forklare årsakene til flyttestraumar i land og mellom land og drøfte verknadene
- gjere greie for globale skilnader i fordeling og levekår, forklare moglege årsaker til dei og drøfte korleis ein kan jamne ut skilnader mellom land

Idrettsfag

Aktivitetsslære

Formål (utdrag):

Opplæringen skal bidra til å ta vare på og videreutvikle etiske normer og verdier knyttet til all idrettslig aktivitet, og styrke idrettens rolle som kulturbærer i samfunnet. I arbeid med faget skal evnen til å ta ansvar, vise omsorg for andre og verdsette andres innsats utvikles. Opplæringen skal bidra til å motvirke fordommer og diskriminering, og fremme gjensidig respekt, toleranse og omsorg.

Idrettsaktiviteter

- vise evne til forpliktende samarbeid og fair play

Naturfag

Bærekraftig utvikling

- vurdere miljøaspekter ved forbruksvalg, avfallshåndtering og energibruk
- velge ut og beskrive noen globale interessekonflikter og vurdere hvilke følger disse konfliktene kan få for lokalbefolkning og for verdenssamfunnet

- gjøre greie for hvordan det internasjonale samfunnet arbeider med globale miljøutfordringer
- gi eksempler på naturforvaltning og endring av naturmiljøer som får konsekvenser for urfolk i Norge og i andre land

Bioteknologi

- vurdere informasjon om og drøfte etiske spørsmål knyttet til bioteknologi

Matematikk

Formål(utdrag)

Solid kompetanse i matematikk er dermed ein føresetnad for utvikling av samfunnet. Eit aktivt demokrati treng borgarar som kan setje seg inn i, forstå og kritisk vurdere kvantitativ informasjon, statistiske analysar og økonomiske prognosar. På den måten er matematisk kompetanse nødvendig for å forstå og kunne påverke prosessar i samfunnet.

Historie

Formål(utdrag)

Det skal fremme toleranse, gjensidig respekt og forståelse for menneskerettighetene. Historiefaget skal gi innsikt i demokratiets betydning for vårt samfunn, og bidra til bevissthet omkring globale utfordringer. Faget skal stimulere til engasjement og aktiv deltakelse i samfunnslivet ved å utvikle evnen til kritisk, analytisk og kreativ tenkning.

Samfunn og mennesker i tid

- gjøre rede for demokratiutvikling i Norge fra 1800-tallet og fram til 1945 og analysere drivkreftene bak denne utviklingen

Etter Vg2 studieforbereende utdanningsprogram

Norsk:

Språk og kultur:

- drøfte fellesskap og mangfold, kulturmøter og kulturkonflikter med utgangspunkt i et bredt utvalg av norske og utenlandske samtidstekster i ulike sjangere
- drøfte sider ved norsk språkpolitikk og kulturutvikling i et globaliseringsperspektiv

Engelsk:

Kultur, samfunn og litteratur:

- drøfte sosiale og kulturelle forhold, samfunnsforhold og verdier i flere engelskspråklige land
- presentere og diskutere internasjonale nyheter og aktuelle hendelser
- gjøre rede for bruken av engelsk som et internasjonalt verdensspråk

Matematikk 2P og 2T, Vg2 studieførebuande

Formål:

Solid kompetanse i matematikk er dermed ein føresetnad for utvikling av samfunnet. Eit aktivt demokrati treng borgarar som kan setje seg inn i, forstå og kritisk vurdere kvantitativ informasjon, statistiske analysar og økonomiske prognosar. På den måten er matematisk kompetanse nødvendig for å forstå og kunne påverke prosessar i samfunnet.

Fremmedspråk nivå II etter vg 2:

Formål med faget (utdrag):

Kommunikative ferdigheter og kulturell innsikt kan fremme økt samhandling, forståelse og respekt mellom mennesker med ulik kulturbakgrunn. Slik ivaretar språk- og kulturkompetanse det allmenndannende perspektivet og bidrar til å styrke demokratisk engasjement og medborgerskap.

Hovedområde Språk, kultur og samfunn

- drøfte hvordan språkkunnskaper og kulturinnsikt kan fremme flerkulturelt samarbeid og forståelse

Kroppsøving

Formål (utdrag)

Dei sosiale aspekta ved fysisk aktivitet gjer kroppsøvinga viktig for å styrkje sjølvbiletet, identiteten og fleirkulturell forståing. Gode opplevingar i kroppsøving kan vere med og leggje grunnlaget for ein fysisk aktiv og helsefremjande livsstil hos dei unge.

Idrett og dans

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- vise evne til forpliktande samarbeid, fair play, toleranse og omsorg

Design og arkitektur - studieforbredene utdanningsprogram

Formål (utdrag)

Programfaget skal medverke til å utvikle evna til å vurdere ny design og arkitektur i eit berekraftig miljøperspektiv og evna til å verne om kulturlandskap og kulturhistoriske miljø. Programfaget skal medverke til å utvikle aktive og medvitne forbrukarar og produsentar. Det skal òg medverke til å utvikle design, arkitektur og omgjevnader som inkluderer alle grupper i samfunnet.

Etter Vg3 studieforbredende utdanningsprogram

Norsk:

Skriftlige tekster:

- vurdere argumentasjon i andres tekster og underbygge egne påstander ved saklig argumentasjon

Språk og kultur:

- samtale om utviklingen av samisk språk og kultur i lys av norsk språk- og fornorskingspolitikk

- gjøre rede for norsk språkdebatt og språkpolitikk fra 1830-årene til vår tid

Religion og etikk

Formål

Religiøse, etiske og filosofiske spørsmål berører den enkelte og samfunnet som helhet, både som grunnlag for felleskap og som kilde til splid. Gjensidig toleranse på tvers av ulikheter i religion og livssyn er en forutsetning for fredelig sameksistens i et flerkulturelt og flerreligiøst samfunn.

Faget skal bidra til kunnskap om og respekt for ulike religiøse, livsynsmessige og etiske ståsteder i lokalt, nasjonalt og globalt perspektiv.

Religionskunnskap og religionskritikk

- drøfte samarbeid og spenninger mellom religioner og livssyn og reflektere over det pluralistiske samfunnet som en etisk og filosofisk utfordring

Filosofi, etikk og livssynshumanisme

- forklare sentrale etiske begreper og argumentasjonsmodeller og gjenkjenne og vurdere ulike typer etisk tenkning
- drøfte etiske verdier og normer knyttet til urfolks kulturer og tradisjoner
- føre dialog med andre om aktuelle etiske spørsmål

Programfag

Studiespesialiserende utdanningsprogram

Læreplanene i det følgende hører inn under kategorien programfag og er valgfrie for elever

Engelsk programfag

Felles formål:

Fordi engelsk brukes over hele verden og i alle kulturer blir interkulturell kompetanse en naturlig og nødvendig del av språkkompetansen. Programfaget kan bidra til økt innsikt i andre menneskers levekår, livssyn og kulturytringer, og dermed åpne dører til de mange land og kulturer som bruker engelsk.

Internasjonal engelsk hovedområde Kultur, samfunn og litteratur:

- drøfte ulike sider ved flerkulturelle samfunn i den engelskspråklige verden
- reflektere over hvordan kulturforskjeller og ulike verdisystem kan påvirke kommunikasjon
- drøfte noen internasjonale og globale utfordringer

Samfunnsfaglig engelsk hovedområde Kultur, samfunn og litteratur:

- drøfte hvordan sentrale historiske hendelser og prosesser har påvirket utviklingen av det amerikanske og det britiske samfunnet
- drøfte politiske forhold og system i den engelskspråklige verden med vekt på Storbritannia og USA
- drøfte spørsmål knyttet til sosiale og økonomiske forhold i noen engelskspråklige land
- analysere en regional eller internasjonal konflikt der minst ett engelskspråklig land er involvert
- drøfte aktuelle debatttema i den engelskspråklige verden

Engelskspråklig litteratur og kultur hovedområde Kultur, samfunn og litteratur:

- drøfte et utvalg sakprosa tekster fra engelskspråklig kultur og samfunnsliv
- drøfte USAs og Storbritannias kulturelle posisjon i verden i dag og bakgrunnen for den
- drøfte aktuelle spørsmål i det internasjonale kultur- og nyhetsbildet

Programfaget Kommunikasjon og kultur

Felles formål:

Kunnskap om kommunikasjon på tvers av og innenfor ulike kulturer skal gi den enkelte økt forståelse og respekt for sine medmennesker. Programfaget skal også gi bevissthet om kulturell tradisjon ved å vise hvordan tekster bidrar til å bevare kulturens kunnskaper, verdier og normer. Opplæringen skal bidra til den enkeltes selvutvikling og danning gjennom refleksjon over egen kultur og identitet. Programfaget kan dermed gi gode forutsetninger for å delta aktivt i informasjonssamfunnet og for å kommunisere i en globalisert verden.

Hovedområde Kultur og kommunikasjonsteori:

- diskutere forholdet mellom kultur, individ og samfunn med utgangspunkt i konkrete ytringer

Hovedområde Kommunikasjon:

- drøfte hvordan kommunikasjon påvirkes av sosiale faktorer, som makt, kjønn, alder og sosial og økonomisk bakgrunn
- gjøre rede for hvordan ulike medier skaper ulike forutsetninger for kommunikasjon
- analysere forholdet mellom en konkret kommunikativ aktivitet, situasjonen den foregår i, og de kulturelle og samfunnsmessige rammene for aktiviteten

Kommunikasjon og kultur 3

Hovedområde Kultur og kommunikasjonsteori:

- drøfte sammenhengen mellom kulturelle verdier og kommunikasjonsformer innenfor og mellom kulturer

Entreprenørskap og bedriftsutvikling 1

Formål for faget

(utdrag)...Entreprenørskap og bedriftsutvikling skal øke kompetansen om hvordan en virksomhet etableres, drives og utvikles. Videre skal faget øke forståelsen for etiske og miljømessige konsekvenser ved næringsvirksomhet.

Hovedområde entreprenørskap:

- drøfte etiske og miljømessige konsekvenser ved bedriftsetablering

Markedsføring og ledelse

Formål med faget (utdrag):

I et samfunn preget av sterk konkurranse og et bredt tilbud av varer og tjenester har forbrukerne mange valgmuligheter. Kompetanse om hvordan markedet fungerer nasjonalt og internasjonalt, og hvordan psykologiske, sosiale og kulturelle faktorer påvirker forbrukernes atferd, er derfor viktig. Det også av betydning å kunne vurdere markedsføring i et etisk perspektiv.

Hovedområde: Etikk og samfunnsansvar:

- vurdere mulige feilkilder og etiske problemstillinger ved gjennomføring av markedsundersøkelser

Politikk, individ og samfunn

Fra formål med faget (utdrag):

Programfaget politikk, individ og samfunn skal bidra til å utvikle selvstendige individer som bygger opp sitt medborgerskap i møte med verden, kulturer og lærestoff. Denne oppgaven inviterer til å utvide den enkeltes toleranse overfor mangetydighet, ut fra forestillingen om at samfunnslivet ikke alltid er det samme for alle. Programfaget politikk, individ og samfunn er et allmenndannende fag som skal stimulere til engasjement og demokratisk deltakelse gjennom arbeid med verdi- og samfunnsspørsmål.

Arbeidet med programfaget skal påvirke og utvikle elevens evne til samarbeid, kreativitet og analytisk tenkning. Opplæring i programfaget skal gi opplevelse og erkjennelse som grunnlag for personlig vekst og samfunnsmessig utfoldelse i et livslangt perspektiv.

Befolknings- og bosettingsgeografi:

- gjøre rede for årsaker til og vurdere konsekvenser av flyttestrømmer internasjonalt

Demokrati og medborgerskap:

- drøfte betingelser for medborgerskap og demokratiske styreformer
- gjøre rede for sammenhenger mellom menneskerettigheter og demokrati
- drøfte urfolks, nasjonale og etniske minoriteters stilling i Norge

Internasjonale politiske systemer og aktører:

- sammenlikne former for makt og maktbruk og vurdere internasjonale aktørers rolle i verdenssamfunnet
- diskutere massemedienes rolle som internasjonal aktør

Internasjonale samarbeidsforhold og konflikter:

- drøfte problemstillinger om fred og sikkerhet, økonomi, miljø, utvikling og bistand i tilknytning til internasjonalt samarbeid
- beskrive og vurdere internasjonale konflikt- og problemområder

Menneskerettighetenes verdigrunnlag:

- forklare begrepet menneskerettigheter og gjøre rede for hovedlinjer i utviklingen av menneskerettighetene
- forklare forskjellen på erklæring og konvensjon og gjøre rede for sentrale menneskerettighetserklæringer og konvensjoner
- diskutere hva menneskerettigheter innebærer som juridiske og etiske normer i hverdagslivet

Menneskerettighetene i politisk praksis:

- gi eksempler på brudd på sivile og politiske rettigheter og på sosiale, økonomiske og kulturelle rettigheter i forskjellige deler av verden, og analysere årsaker til bruddene
- gjøre rede for organer som forvalter og håndhever menneskerettighetene og drøfte tiltak som fremmer menneskerettigheter
- vurdere menneskerettighetenes rolle i internasjonal politikk

Velferdsstat og menneskerettigheter

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- beskrive menneskerettighetssituasjonen i Norge og drøfte utfordringer som myndighetene og frivillige organisasjoner har i arbeidet med å fremme menneskerettighetene
- vurdere egne muligheter til å fremme menneskerettigheter

Læreplan i samfunnsøkonomi

Samfunnsøkonomi 1

Inntektsfordeling og miljøproblemer:

- diskutere hva som kan gjøres for å oppnå vekst i fattige land

Samfunnsøkonomi 2

Inntektsfordeling og miljøproblemer:

- drøfte sentrale økonomiske problemstillinger knyttet til fattige og rike land, og diskutere mulige tiltak mot fattigdomsproblemer i verdenssamfunnet

Sosialkunnskap vg3

Velferdsstat og menneskerettigheter

- beskrive menneskerettighetssituasjonen i Norge og drøfte utfordringer som myndighetene og frivillige organisasjoner har i arbeidet med å fremme menneskerettighetene
- vurdere egne muligheter til å fremme menneskerettigheter

Rettslære 1 vg 2

Strafferett

- gjøre greie for reaksjonssystemet og grunnleggjande reglar om lovheimel som følgjer av norsk rett og Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK)

Familierett

- bruke reglane i verjemålslova og barnelova om rettar og plikter for barn og foreldre og gjøre
- greie for dei viktigaste føresegnene i barnekonvensjonen

Rettslære 2 og 3

Menneskerettar:

- forklare kva som ligg i omgrepet menneskerettar
- gjere greie for reglane om trusfridom og ytringsfridom som følgjer av Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK)
- gjere greie for rettigheitar for urfolk etter konvensjon om sivile og politiske rettigheitar art. 1 og 27 og etter ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i sjølvstendige statar

Medie- og informasjonskunnskap

Medie- og informasjonskunnskap 2

Medieutvikling:

- presentere nord/sør problematikken i det internasjonale mediebildet

Naturfag, studieforberedende utdanningsprogram

Etter VG1

Bærekraftig utvikling:

- velge ut og beskrive noen globale interessekonflikter og vurdere hvilke følger disse konfliktene kan få for lokalbefolkningen og verdenssamfunnet.

Yrkesfaglige utdanningsprogram

Det er ikke funnet mange kompetansemål med direkte henvisninger til begrepene menneskerettigheter og demokratiforståelse i læreplanene for de yrkesfaglige utdanningsprogram. Imidlertid har mange av fagene kompetansemål knyttet til yrkesetikk.

Faget *Helsearbeiderfaget* i utdanningsprogram for helse og sosialfag har et kompetansemål som kan relateres til menneskerettigheter

- drøfte etiske problemstillinger knyttet til yrkesutøvelsen

Et annet eksempel er fra faget *medier og kommunikasjon* som dekker demokratiforståelse:

Formål med faget

Opplæringen skal også bidra til økt kunnskap om ytringsfrihet og respekt for egne og andres kulturer og mediebruk. Forståelse for mediernes makt i samfunnet skal også være et sentralt element.

Mediekommunikasjon

- drøfte hvordan mediene kan påvirke menneskers oppfatning av individ og samfunn og forholdet mellom majoritetsbefolkning og minoritetsgrupper

